

Türkiye’de Kadın Çalışmaları Üzerinden Siyaset ve Kamusal Alan

Belma TOKUROĞLU*

Geliş Tarihi (Received): 06.10.2022– Kabul Tarihi (Accepted): 19.10.2022

Öz

Kadınların hayat hakkı arayışları, kamusal alanda yer alma ve bir vatandaş olarak siyasal haklara sahip olmak amacıyla verdikleri mücadelede izledikleri yol tarihimizin farklı bir yüzünün hikâyesidir. Hikâyenin kadın yüzünü keşfedebilmek ve okuyabilmek 1980’li yıllarda mümkün olabilmektedir. Osmanlının ve Cumhuriyetin ilk döneminin kadınlarının dergi ve gazetelerde yazdıkları yazılar-mektuplar, çıkardıkları dergiler, kurdukları örgütler, verdikleri demeçler, romanlar, öyküler kadınların haklarını aramak için verdikleri mücadelenin geçmişini ortaya çıkarmıştır. Ataerkil-erkek egemen kararlar ve politikalar kadınları bir yandan kamusal alandan diğer yandan siyaset alanından uzaklaştırmaya çalışmışlar, kadınlar da bu alanlarda vatandaş olarak varolabileceklerini kanıtlamaya çabalamışlardır. Unutturulan bir tarihin ortaya çıkmasının, 1980’lerde başlayarak 1990’lar ve 2000’li yıllarda devam eden hak arayışlarını daha da güçlendirdiğini söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Kadın Hakları, Kamusal Alan-Özel Alan, Kadınların Siyaseti

Politics and Public Space in Turkey through Women's Studies

Abstract

The path women follow in their struggle for the right to live, to take part in the public life and to have political rights as citizens is the story of a different aspect of our history. Discovering and reading the female side of the story became possible in the 1980s. The articles and letters written by the women of the Ottoman Empire and the first period of the Republic, in the magazines and newspapers, the magazines they published, the organizations they founded, the statements they made, the novels and the stories actually revealed the history of the women’s struggle to seek their rights. Patriarchal-male-dominated decisions and policies tried to keep women away from both the public sphere and the politics; women, on the other hand, tried to prove that they could exist as citizens in those areas. We can say that the emergence of a forgotten history further strengthened the search for rights that started in the 1980s and continued in the 1990s and 2000s.

Keywords: Gender, Women's Rights, Public Sphere-Private Sphere, Women's Politics

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.
ORCID: 0000-0002-0476-2454, e-mail: belma.tokuroglu@gmail.com.

Giriş: Unutturulan Kadın Mücadelesi/Tarihi

Bu yazıda tarihin içinde kadınların varolmalarının hikâyesinin nasıl anlatıldığını ve/veya nasıl anlatılmadığını aktarmaya çalışacağız. Amacımız kronolojik tarihler ve gelişmeler üzerinden bir dizileme sunmaktan ziyade kadın çalışmalarında ne tür gelişmeler olmuş, bunları kimler nasıl aktarmış üzerine yazmak. Geçmiş, yaşanmış, olmuş, bitmiş bir süreç değil, bugün ile bağlantılı ve bu yüzden de biz bugünü yazarken sürekli olarak geçmişi de yeniden hatırlıyoruz; kadınlar söz konusu olduğunda tekrar tekrar hatırlatmak zorunda kalıyoruz.

Tarih anlatıları önemli, dikkatli yazmak ve okumak gerekiyor: Tarihi kimin anlattığı? Nereden bakarak anlattığı? / Kimin adına anlattığı? Tarihi anlatanın kimliği; cinsiyeti, etnik kökeni, toplumsal sınıfı, eğitimi vb. bütün bunlar aktarılan/anlatılan hikâyenin gerçeklik düzeyini etkiliyor. Türkiye’de kadın hareketine ve çalışmalarına baktığımız zaman da tarihin eksik anlatıldığını, kadınların haklarını kazanmak amacıyla giriştikleri mücadelelerin yok sayıldığını/görmezden gelindiğini, üstünün örtüldüğünü farkediyoruz. Kadınların insan ve yurttaş olma talepleri ve mücadeleleri Cumhuriyet dönemi ile başlamıyor, Osmanlı kadınlarının özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinden başlayarak düşüncelerini gazete ve dergilerde yayınladıkları yazılarla, çıkardıkları dergilerle, kurdukları derneklerle, yaptıkları toplantılarla dile getirdiklerini, yazıya döktüklerini izliyoruz. Kadınların uzun süre gizlenen bu mücadelesini ve isteklerini farketmek, kadınların hiçbir şey yapmadan haklarının kendilerine verilmesini sessizce bekledikleri iddiasını da çürütüyor. Kadınların hem Osmanlı hem de erken Cumhuriyet döneminde, insan/yurttaş olmak ve kamusal alanda görünür olmak istedikleri için çabaladıklarının bilgisine 1980-1985’ler de ulaşabiliyoruz. Aynur Demirdirek (2016), *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışı* ve Serpil Çakır’ın *Osmanlı Kadın Hareketi* (2016) özel olarak araştırmaları sonucu tarihte varolmasına rağmen gizlenen verilerin ortaya çıkarılmasını sağlıyor. Osmanlı kadınları gazete ve dergi yazılarında kendilerinin insan olduklarını ve hakları bulunduğu bahsediyorlar. Aynur Demirdirek, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışı* (2016) kitabıyla, yaptığı araştırmaların sonuçlarını açıklıyor ve biz Osmanlı kadınlarının haklarının çiğnenmesine/hiç sayılmasına razı olmadıklarını, eğitim görmek ve çalışmak istediklerini ve özellikle evlendikleri zaman evin kölesi muamelesi görmek istemediklerini öğreniyoruz. Kadınların yazdıklarının ortaya çıkmasıyla birlikte, erkek resmi tarih yazımının kadınların feminist mücadelesini yok saydıklarını da anlıyoruz.

Kadınların bilgisi ve bu bilgiye dayalı olarak ortaya koydukları ürünler genellikle dikkate alınmamakta veya sıradan, olması gereken olarak kabul görmekte. Ürettiği ürünleri

pazara götürüp satmaya başlayan kadınların kazandıkları para, kadınların geçimini sağlaması açısından önemli. Kadınların kendi emeklerinin karşılığını alabilmeleri ve birey olarak ayakta kalarak hayatlarını kendi kararları çerçevesinde idame ettirebilmeleri için evin dışına çıkabilmeleri yani kamusal alanda yer alabilmeleri ve erkeğin hegemonyasından/izninden kurtulması bir önkoşul. Dikkat edilmesi gereken husus bu önkoşul mutlak ve tartışılmaz değil, erkek egemen düzenin iktidarını güçlendirmek üzere erkek karar vericilerin koyduğu ve değiştirilebilmesi mümkün bir koşul. Kadının evin dışına kamusal alana çıkması ekonomik olarak geçimini sağlaması ve eğitim görmesi, meslek sahibi olması kendisi ile ilgili kararları alarak seçim yapabilmesi kadını güçlendiriyor ve erkekle eşdeğer (denk) hale getiriyor. Kadının insan olarak erkekle eşdeğer hale gelmesi/erkeğe denk olması, toplumsal cinsiyet rollerinin de yeni baştan sorgulanmasını gündeme getiriyor.

Kadınlar rollerini, vazifelerini o kadar içselleştirmişler ki/içselleştirmeleri için o kadar çok baskı yapılmış ki, çoğu zaman içselleştirdiklerinin de baskının da farkına varamaz hale gelmişler, kendi eylemlerini doğal gördükleri gibi, o eylemlerin hiçe sayılmasını da doğal görür olmuşlar. Kamusal alanda görünür olmalarının birilerinin iznine tabi olduğunu sanıyorlar. Bu öğrenmeyi ve öğrenmenin sonundaki bilgiyi sorgulamıyorlar. Daha da kötüsü çoğu zaman da farkına varmışlar içselleştirmemişler ama korkmuşlar çünkü korkutulmuşlar. Erkeğin elinin kiri olan onların alınının yazısı olmuş/oldurulmuş, kadının iffeti, namusu üzerinden kadınları kafesleyecek düzenler oluşturulmuş erkek iktidarlar tarafından. Kadınlarla ilgili çalışmalar, araştırmalar, sorgulamalar kadınların varolma biçimlerindeki gerçeklikleri ortaya koyması açısından önemli. Erkeğin kadından korkmasının birincil nedeni kadının bedeni ve kadının doğuran bir varlık olması, erkeğin öncelikle kadının bedenini ve doğurganlığını denetim altına almayı düşünmesi bundan; kayıtsız şartsız hem bedeni hem doğurganlığı kendine/kendi iznine tabi kılmaya çalışmasını getiriyor. Cemal Bali Akal, *Siyasi İktidarın Cinsiyeti* (1994) kitabında erkeklerin bu korkularını ve bu korkularla başa çıkabilmek için, kadın ile ilgili hikâyeleri ve yasakları nasıl kurguladıklarını anlatıyor (Akal, 1994, s. 32-45).

Kadın araştırmaları ve çalışmaları çoğu zaman “erkeklik/masculinity” çalışmalarını dışarda bırakıyor. Erkeklik/erkek olma üzerine yapılan çalışmaların çoğu zaman kadınlık/kadın olma üzerine yapılan çalışmaların tamamlayıcısı olduğunu söyleyebiliriz. Kadınlık/kadın olma tartışmalarının dikkati en çok çeken alanı, “namus/ahlak/iffet”, bu alanın özellikle erkeklik/erkek olma çalışmaları ile birlikte ele alınmasının gerekliliği kaçınılmaz. Kadınlığın ve erkekliğin inşasında kadınların önüne en önemli engel olarak çıkan “namus-ahlak”, erkekler için/açısından farklı değerlendiriliyor. Bu konuda son dönemde yapılan çalışmalardan Osman

Özarlan'ın *Hovarda Âlemi: Taşrada Eğlence ve Erkeklik* (2016) kitabı, erkek ve kadın açısından bakıldığında namus ve ahlak konusunda cinsler arasında nasıl bir ikilik olduğunu bize gösteriyor. Kadına istediği zaman istediği şekli vererek onun üzerinden nasıl erkeklik üretilebildiğini anlatıyor kitap. Erkek egemen zihniyetin ahlak ve namus konusundaki açıklarını/ikiyüzlülüklerini ortaya koyabilecek ve cinsiyet eşitsizliklerinin temel nedenine şahitlik edecek bu tür erkeklik çalışmaları önemli. Erkeklik ve iktidar arasındaki ilişkiyi açıklayan dikkate değer bir çalışma olarak, H. Bahadır Türk'ün *Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu* (2008) isimli makalesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ceza yasalarında varolan 438. Madde, "iffetli kadına tecavüz ile iffetsiz kadına tecavüz aynı şey değildir" düşüncesine dayalı olarak, fahişe kadınlara tecavüz eden erkeklerin cezasını üçte bir oranında düşürmekteydi. Bu madde feminist kadın örgütlerinin itirazı ve dilekçeleri sonucunda, yasalar önünde insanların eşit olduğu düşüncesine dayanarak açılan dava sonucunda 2001 yılında iptal edildi. Medeni Kanun'un kabulünden 2001 senesine kadar Türkiye bu insanlık ayıbını yasalarında taşıdı. "Erkeklik bir biyolojik cinsiyet olarak erkeğin toplumsal yaşamda nasıl düşünüp, duyup, davranacağını belirleyen, ondan salt erkek olduğu için beklenen rolleri ve tutum alışları içeren bir pratikler toplamı. Ancak kadınlık kimliğinden ve pratiğinden farklı şekilde erkeklik bir iktidar pratiği olarak kurumlaşıyor ve hegemonik erkeklik bu şekilde zaman içinde tekrarlanarak erkeklerin eylemlerinde ve zihinlerinde kalıplaşıyor" (Atay, 2004). Türkiye'de cinsiyet eşitsizliği sorununun bir kadın özgürleşmesi sorunu olarak isimlendirilmesi failer yerine mağdurların öne çıkarılmasını ve sorunların yaratıcısı olan erkeklerin görünmez olmasını sağlayabiliyor (Erkol, 2018, s. 25-31). Bu alıntılarda cinsiyet ile ilgili çalışmaların ve yapılanmaların erkeklik çalışmalarını da içine dâhil etmesi gerekliliğinin kaçınılmaz olduğunu gösteriyor.

1. Batı'dan Gelen Değişimlerin Etkileri

Dünyada ve Türkiye'de kadın çalışmalarının/araştırmalarının, diğer bir deyişle kadınların kendi adına ve erkeklerin kadınlar adına söz söylemeye başlama tarihleri, toplumsal ve tarihsel dönüşümlerle birlikte varolmuştur diyebiliriz. Aydınlanma çağının sivil özgürleşme anlatısı ve Fransız Devrimi'nin eşitlik sloganı kadınların da özgür bireyler oldukları/olabilecekleri üzerinden bir düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fransız Devrimi'nin eşitlik-kardeşlik-özgürlük sloganının daha sonra "erkek kardeşlerin eşitliği ve özgürlüğü" olduğu anlaşılrsa da, eşitlik ve özgürlük fikirleri kadınların ve erkeklerin farklı cinsiyetler ile ilgili olarak eşitlik ve özgürlük konuları üzerine düşünmelerine yol açması bakımından önemlidir. Bütün yurttaşlar eşittir diyen 1789 Fransız Devrimi'nin hemen ardından

Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi gelmiştir. Çünkü 1789'un *İnsan Hakları ve Sivil Haklar Bildirgesi* "yurttaş" kabul edilen erkekler içindir. Fransız yazar ve filozof Olympe de Gouges, "kadına giyotine gitme hakkı tanınıyorsa, kürsüye çıkma ve yurttaş olma hakkı da tanınmalıdır" diyerek; Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni hazırlamıştır. Olympe de Gouges, J.J. Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'ne karşı, kendi toplumsal sözleşmesini yazdı, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı evliliği savundu, köleliğe karşı çıktı. Kendisi de 1793'de giyotinle idam edildi. *Kadın Yurttaş Hakları* bildirgesinin birinci maddesi: "Kadın özgür doğar ve erkeklerle eşit haklara sahip olarak yaşar. Toplumsal farklılıklar yalnızca genel yarar nedeniyle kabul edilebilir"dir. Bildirgenin diğer maddelerinde, özgürlük, güvenlik, mülkiyet, baskıya karşı direnme haklarının devredilemez temel haklar olduğunu ve bu hakları erkeklerle birlikte kadınların da kullanacağı yazılmıştır. En önemli maddelerden birinde, kadınların doğal haklarını kullanırken erkeklerin çıkardığı tiranlık yasalarıyla engellenmektedirler denmektedir. Siyaset açısından baktığımızda; bildirgenin üçüncü maddesi daha önemlidir: Egemenlik ilkesi, kadın ve erkeklerin birlikteliğinden başka bir şey olmayan ulustan kaynaklanır, hiç bir organ ve kişi bundan kaynaklanmayan bir gücü kullanamaz diyerek ulus kavramının içine kadınların da dahil olması gerektiğini seçme, seçilme ve yönetme haklarının olması gerektiğini özellikle vurgulamıştır (Gouge, 1996).

Fransız Devrimi ile birlikte milliyetçilik akımının ve ulus-devlet yapılanmasının ortaya çıkması, Fransa dışındaki birçok devlet yapılanmasını da etkiledi. Tanzimat döneminin ve Meşrutiyet'in getirdiği reformlar Osmanlı'nın son döneminin ve Cumhuriyet'in ilk döneminin hem zihniyet dünyasını hem de kurumlaşmasını değiştirmeye zorladı. Milliyetçilik ile ilgili yazılanlara ve yorumlara baktığımızda kadınların ve erkeklerin ulusal projelerde farklı olarak yer aldıklarını görürüz. Ulus-devlet formu ile birlikte ortaya çıkan siyasal yapılanmanın molekülü "vatandaş"dır. Vatandaşlık kavramı bireylerin hak ve özgürlüklerini, yaşama biçimini, devlet ve iktidara ortak olmalarını biçim olarak değiştirmiş ancak zihniyet olarak değiştirememiştir diyebiliriz. Kadınlar ve erkekler arasında vatandaş olarak ulus-devletin bir parçası olması esasında ortaya çıkan farklılıklar kadınların milli kimlik ile olan bağlarını etkilemiştir. Kadınlar ve erkekler ulus devletin eşit vatandaşları olarak kabul görmedikleri için ulusal projelere dâhil olmaları da farklı oldu. Kadınlar doğurganlıkları nedeniyle milletin anneleri niteliğiyle yeni nesillerin yetiştirilmesini ve eğitimini üstlenerek milli ideolojinin yeniden üretimini sağlayan bireyler olarak, milli kültürü taşırlar, korurlar yeniden üretirler dolayısıyla sadece biyolojik üretimin sürekliliğini değil aynı zamanda kültürel sürekliliği de sağlarlar. Milli kültürü, edebiyattan toplumsal değerlere, siyasetten toplumsal yapılanmaya

kadar kuranlar erkeklerdir. Üretilenleri koruma, taşıma ve sürekliliğini sağlama görevini kadınlar üstlenir, üstlendikleri bu görev kutsal kabul edilir ve kadınlara saygın bir konum sağlar. Kültürel ve biyolojik olarak üstlenilen bu görev hem görevi hem de kadını sembolleştirerek kadınların kamusal alandan dışlanmasına ve özellikle siyasal alanda edilgenleşmesine yol açar (Walby, 2016, s. 38-48). Bizde de 1839’da Tanzimat’ın, 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı sonucunda siyasal ve toplumsal alandaki birçok yenilik hayata geçmeye başlamıştır. Özellikle eğitim ve hukuk alanındaki yenilikler kadınlara da bir özgürlük alanı sağlayarak kendilerini ifade etme ve kamusal alana çıkabilme istekleri için mücadele etmelerine zemin hazırlamıştır. Ancak kadınların ve erkeklerin hâkimiyet alanları olan kamusal alan-özel alan ayrımı konusunda bir değişim sağlanamamıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet ile birlikte Batı’dan gelen değişim ve dönüşüm ölçütlerinden etkilenen ve kendisini yenilemeye karar veren Osmanlı’da erkeklik ve kadınlık yapılanması ile ilgili düşüncelerin değişimi de başlamıştır. Doğal olarak söz konusu değişim düşüncesi üst ve üst orta sınıfların tahsil görme imkânı bulmuş erkeklerinin ve kadınlarının zihinlerinde oluşmuştur. Dünyada kadın hareketleri dalgalar/dönemler halinde ortaya çıkmıştır. İlk dalgaya baktığımızda kadınların yurttaş kabul edilmeleri, eğitim-öğretim haklarından yararlanmaları; seçme ve seçilme yani yönetme haklarının olması, kadınların meslek edinerek çalışma hayatında yer alması ve bütün bunlara bağlı olarak kadınları da kapsayan yeni toplumsal değerlerin toplumsal yaşam içerisinde varolabilmesi için gerekli çalışmaların yapılması isteklerini ön planda görebiliriz. İkinci dalga, daha çok kadın ile ilgili değişen anlayışın hukuki planda da yer alarak tüm toplumsal zemine yayılmasını sağlama istekleridir. Erkek egemenliği ve kadın ayrımcılığının protesto edildiği, kadın ile ilgili hakların duyurulması ve yaygınlaştırılması amacıyla toplumsal hareketlerin, sivil ayaklanmaların ve gösterilerin yapıldığı bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda kadınların “bedenimiz bizimdir” sloganıyla, kürtaj, doğum, cinsellik ve cinsel istismar konularına da dikkat çektiği bir dönemdir. Üçüncü dalga ise, kadınların cinsel kimliğinin varlığının kabulü ve bu kimliğin anlatıldığı organizasyon ve kurumsallaşmaların olduğu dönemdir diyebiliriz. Söz konusu Batı’da yaşanan dönemlerin, Osmanlı’da, Tanzimat ve Meşrutiyet dönüşümleri ile birlikte başlayarak Cumhuriyet dönemine de uzanan süreçte benzer şekilde olduğunu görebiliriz (Çakır, 2016, s. 84-92; 196-201).

Hülya Osmanağaoğlu’nun, *Feminizm-Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler* (2015), kitabı; değişik dönemlerin metinleri üzerinden Türkiye’deki kadın hareketi ve düşüncesinin değişimini örnekleyerek sunmakta. Bu kitabın Önsöz’ünde yapılan tartışma ve makalelerin seçilişinin hikâyesi ve burada yapılan ayırım önemli. Osmanlı’ya, kadınların yazıp savundukları

açısından baktığımızda iki önemli farklı zemin gözlemliyoruz: kadının/kadınlığın savunusunu aile içinde çözmeye çalışanlar ve tüm toplum içinde bir birey olarak varolmasını sağlamaya çalışanlar. Osmanlı dönemi kadın dergilerinde yazan kadınlarda Batılı hemcinslerine benzer isteklerde bulunuyorlar (Osmanağaoğlu, 2015, s. 33-39). Eğitim ve çalışma hakkının genişletilmesi, oy hakkının tanınması, kadın bedenine ve giyimine yapılan erkek müdahalesinin kısıtlanması gibi istekleri var. Fransız Devrimi ile benzerlik gösterecek şekilde, Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ortaya çıkan hürriyet ve eşitlik vaadinin kadınları ihtiva etmediğini farkederek dergilerdeki yazılarda bu konudaki şikâyetlerini dile getiriyorlar. Müslüman Osmanlı feministleri, İslam'ın kadın üzerindeki ayrımcı uygulamalarını tartışmaya başlıyorlar. 1913 yılında kurulan Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti o tarihlerde kabul görmesine rağmen 1921 tarihinde oy hakkı istediği için iktidar tarafından desteklenmeyerek kapatılıyor. Meşrutiyet'ten sonra Modernleşme-Batılılaşma dönüşümünün devam ettiği Cumhuriyet döneminde de kadın hakları istekleri devam ediyor. Osmanlı dine dayalı bir devlet yapılanması iken, Cumhuriyet ulus fikrine, vatandaşlık temeline ve genel iradeye dayanıyordu. Kadınlar yasalarla bazı haklara kavuştular, 1917'de çıkarılan *Hukuk-u Aile Kararnamesi* yürürlüğe girdi. Çok eşlilik yasaklandı, kadınlara da boşanma hakkı tanındı, kadınların eşit yurttaşlar olarak kabul edilmesi yönünde adımlar atıldı. Yaprak Zihnioğlu'nun *Kadınsız İnkılap* kitabı (2013), Cumhuriyet döneminin siyaset hayatında yer almak isteyen, parti kurmak amacıyla yola çıkan kadınlarından Nezihe Muhiddin'in karşılaştığı engelleri anlatmakta. Nezihe Muhiddin, 4 Haziran 1923'de *Vakit Gazetesi*'nde *Türk Kadınının Hakkı* başlıklı bir makale yayınlarak, yeni kurulacak olan siyasal düzenin içinde kadınların da bulunması gerektiği şeklindeki düşüncesini dile getiriyor. Kadınların eğitimini, meslek edinmesinin ve çalışmasının önündeki tüm engellerin kaldırılarak kadınlara yasa önünde eşitlik sağlanmasını talep ediyordu. Makalesinin yayınlanmasını takiben Nezihe Muhiddin, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında kadınların siyasal haklarını elde etmeleri zamanının geldiği düşüncesinden hareketle 15 Haziran 1923 tarihinde arkadaşları ile birlikte Kadınlar Halk Fırkasını kuruyor ve Kadınlar Halk Fırkası Beyannamesini 17 Haziran'da İçişleri Bakanlığı'na gönderiyor. Başvuruya sekiz ay sonra ret cevabı geliyor; özellikle kadınların siyasete girmek ve milletvekili olarak parlamentoda yer alma konusundaki istekleri kabul görmüyor. Sonuç olarak Kadınlar Halk Fırkası, Kadınlar Birliği adını alıyor ve kadınların siyasette yer almaları isteklerini içeren maddeler tüzükten çıkarılıyor. Daha sonra Nezihe Muhiddin başkanlıktan uzaklaştırılarak kadınların kurtuluşu stratejisini ortaya koyan ilk kadın olmasına rağmen tarih sahnesinde görünmez kılınmaya çalışılmıştır. Kadınların kendi kurdukları bir örgütlenme ile kendi haklarını kendi elleriyle elde etme mücadelelerinin öne kesilmiştir (Zihnioğlu, 2013, s. 120-138). Görülüyor ki hem Osmanlı'da hem de Cumhuriyet

döneminde ne bağımsız bir kadın hareketi ne de bu harekete bağlı olarak kadınların evin dışındaki faaliyetlere - özellikle siyasi faaliyetlere- katılımı iktidarlarca/erkeklerce uygun bulunmuyor. Deniz Kandiyoti (1997), Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in varlığına ve birçok yasanın yürürlüğe girmesine rağmen kadınların özgürlüklerini ve eşit siyasi haklara sahip vatandaşlar olma isteklerinin engellenmesini *Kurtulmuş ama Özgürleşmiş mi?* başlıklı makalesinde anlatıyor (Kandiyoti, 1997, s. 71-77).

Carole Pateman, kadınların kamusal alandan dışlanmalarının ve aktif vatandaşlar olmalarının engellenmesini toplumsal sözleşmecilerin kuramlarını inceleyerek ortaya koymaya çalışmaktadır. Devlet vatandaşlığı kavramı evrensel olmaktan uzaktır ve sadece erkek hakları açısından kurgulanmıştır (Davis, 2016, s. 151-152). Kamusal alanın erkeklere özel-aile ile ilgili alanın kadınlara açık olmasının temelinde yatan erkeklerin karar alıcı siyasetçiler olmalarını kadınların da toplumsal kültürel devamlılığı sağlayıcı olarak erkeklerin aldığı kararların uygulayıcıları olmalarının istenmesidir. Hem Batı'da hem de Türkiye'de bugün bile en önemli tartışma, vatandaşlığın getirmiş olduğu haklar ve yükümlülükler konusunda kadın ve erkek arasındaki farklılıkların giderilmemiş olmasıdır.

2. 1980 ve Dönüşüm

1980 askeri darbesinin ardından kadın örgütlenmeleri ve feminist çalışmalar Türkiye'de daha belirgin olarak ortaya çıkmaya başlıyor. Özellikle sağ ve sol örgütlerin içindeki kadınlar, bu örgütlerin içinde kadın olarak yer almadıklarını, iktidar olamadıklarını fark ediyorlar. "Bacı" olarak, "kız kardeşler" olarak erkeklerin arkasında veya cinsiyetlerini yok sayarak/erkekleşerek yer aldıkları örgütlerinden farklılaşarak, kadın haklarını ve kadınların iktidar olanaklarını kadın/feminist örgütlenmeler kurarak, dergiler ve gazeteler çıkararak, toplantılar yaparak tartışmaya başlıyorlar. Hidayet Tuksal, Yıldız Ramazanoğlu, Cihan Aktaş, Fatma Barbarosoğlu gibi İslamcı kadın yazarlar hem İslam'ın içinden hem de İslam'ın dışından gelen tartışmalara yön veren yazılar yazıyor, tartışmalar yapıyorlar. Özellikle bir dönem bir yandan kadınlara uygulanan başörtüsü yasakları üzerinden kadınların inançları gereği olan giyimleri konusunda özgür olmaları gerektiğini savunurken, diğer yandan da İslam içinde kadınların da erkekler gibi eşit kullar olduklarını anlatmaya çalışıyorlar. Hidayet Tuksal'ın (2001) *Kadın Aleyhtarı Rivayetler Üzerinde Ataerkil Geleneğin Tesirleri* konulu sonradan kitaplaştırdığı doktora tezi, ataerkil yapının kadın aleyhine olan yönlerinin, İslam düşüncesinin kadın konusundaki görüşlerini olumsuz etkilediğini tartışmaya açıyor. 28 Şubat döneminde hem başörtüsü hem de yazdığı tez nedeniyle akademisyenlikten uzaklaştırılan Alev Erkilet (2015), yazdığı bir makalede Kadir Cangızbay'a atıfla, "...ölümü seçebilen, göze alabilen kişinin özgürlüğünü

kısıtlayabilecek hiçbir toplumsal determinizm/güç yoktur” diyor. İslami hareketin de bu tür bir özgürleşme olanağını vermesinden bahsediyor ve son onbeş yıllık İslami hareketlenmeye kadınların damgasını vurduğu ve çilesini onların çektiği saptamasının da bu anlamda doğru olduğunu söylüyor. İslami hareket bir erkek hareketi değil. Tanım gereği, biyolojik, psikolojik ve sosyal determinizmlerden özgürleşme olanağını kullanabilen bireylerin birleşik/bütüncül hareketidir. Bu açıdan bakıldığında, özgürlük olanağının, “kadın ve erkeğe eşit olarak verilmiş olduğu söylenebilir” diyerek şöyle devam ediyor; “İslamcılığa ilişkin bu nitelemenin kadın/erkek hakları ile ilgili olmaktan öte bir anlamda kullanıldığını ve dahası popüler ‘beden siyaseti’ söyleminden de farklı şeyleri kastettiğini vurgulamaya gerek yok kuşkusuz. Ancak belki şu vurgulanabilir; İslami siyaset/hareket kadın bedeninin sahipliği dolayısıyla yürütülebilecek olan bir siyaset değildir. Çünkü İslamcı terminoloji de beden de Allah’ındır. ‘Emanet olarak verilmiş’ olduğu kabul edilen bir şey üzerinde kadının mı yoksa erkeğin mi söz sahibi olacağına ilişkin tartışma, İslami çevreden bakıldığında tümüyle anlamsızdır... Türkiye’nin siyasetine damgasını vuran siyaset biçimi, İslami olmaktan çok dinin araçsal bir biçimde kullanılması ile niteleyebileceğimiz sağ siyasetler olduğu söylenebilir. Ve sağ siyaset gerçekten de bir erkek hareketidir Türkiye örneğinde. Bu siyaset biçimleri, yukarıda sözünü ettiğimiz anlamda bir ‘özgürleşme olanağını kullanmamakla maluldürler”. Erkeklerin parayı ve gücü ellerinde tutmak istemeleri ve bu yolla her şeyin üzerinde hâkim olabilecekleri saptamaları onları negatif putlar haline getirir, diyor Erkilet ve başörtülü kadınların yaşadıklarının tek başlarına yaşadıkları bir süreç olmadığını erkeklerle birlikte ve hatta içinde buldukları toplumla birlikte evrildiğini söylüyor (Erkilet, 2015); (Tokuroğlu, 1992).

Sol, Sosyalist ağırlıklı ideolojilere sahip olan kadınlar da 1980 sonrasında kadın örgütlenmeleri oluşturdular. 1983’te ilk yasal feminist örgütlenme “Kadın Çevresi” oldu. Feminist ve Kaktüs dergileri 1987-1988 dönemlerinde yayınlandı. 1975 yılı, Birleşmiş Milletler tarafından kadın yılı olarak ilan edilmişti. İlerici Kadınlar Derneği (İKD) de bu yıl kurulur. Bu dernek Komünist Parti’nin kadın kollarını güçlendirmek içindir. Ancak partinin ideolojisi kadın sorunlarının önüne geçer ve salt kadın sorunlarının tartışılmasını engelleyici olur. Dernek 1979’da sıkıyönetimce kapatılır. 1978’de “Evlat Acısına Son” mitingine iki yüz bine yakın kadın katılır, sıkıyönetim koşullarında yapılan önemli bir yürüyüştür. 1980 sonrası feminist hareketin ilk mitingi diyebileceğimiz “Dayağa Karşı Dayanışma Yürüyüşü” kadınların üç önemli ideolojik yapılanmadan koparak feminist görüşe dayalı bir yürüyüş olması ve erkek egemen bütün ideolojilere de meydan okumasıdır. Kadını kodlayan ve istediği biçime sokmaya çalışan erkek egemenliğin sorgulandığı bir yürüyüştür. 1980’lerden başlayan süreç 1990’larla

birlikte hem Osmanlı döneminin kadın hareketlerini ve yazın dünyasını hem de Cumhuriyet döneminin kadın ile ilgili gelişmelerini Modernleşme/Batılılaşma, Kemalizm, sekülerizm bakışına ek olarak ve hatta onların da üzerinde kadınlara ait bir gözle bakılmasını sağladı.

“Kadın Çevresi”nin kurulmasını sağlayan Yazko örgütlenmesi, Yazko Edebiyat dergilerini çıkardı. Bu dergilerin Haziran ve Ağustos 1981 sayılarında Yazko Genel Merkezi Konferans salonunda yapılan “Edebiyatımız ve Kadın Sorunları” toplantılarının tam metinleri yayınlanır². Bu tartışmalar, edebiyat alanının roman kahramanları ve yazarları üzerinden kadınların toplumsal, ekonomik ve kültürel sorunlarını dile getiren ve özgün bir kadın sorunu tartışmasının olması gerekliliğine parmak basan bilgileri içermektedir. Kadınların edebiyat tarihi içerisinde de gizlendiğini ve yoksayıldığını kadınların yazdıkları romanların, novellaların, şiirlerin ortaya çıkarılmasının 1980’li tarihleri bulmasından anlıyoruz.

1990’lar 1995’ler farklı ideoloji ve yaşam tarzına sahip olan kadınların bir araya gelip toplantılar yaparak birbirlerini anlamaya ve feminizm üzerinden, kendi yaşadıkları üzerinden tartışmaya başladıkları bir dönemdir. Erkek şiddetinin, baskısının, toplumsal cinsiyet rollerinin değişebilirliğinin tartışması bütün büyük anlatıların/ideolojilerin üstünde kadın bakış açısıyla yapılmaktaydı. Kadına yönelen erkek şiddetinin aile içi çözülmesi gereken bir sorun değil politik bir sorun olduğu ve bununla ilgili devletin gerekli önlemleri alması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmaya başlamıştı.

2005-2006 yıllarında devletin TÜİK’e yaptırdığı araştırmayı yayınlarken; her üç kadından birinin aile içinde şiddet gördüğünü açıklaması önemli bir dönüm noktası olmuş ancak alınan tedbirler kadına karşı şiddeti, özellikle aile içi-ev içi şiddeti önleyici olamamıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün sayfasında yer alan rakamlar da bunu göstermektedir. 2015 senesine ait detaylı bir raporda bulunmaktadır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2015). 1985 yılında kurulan CEDAW *Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*’ne Türkiye 1989 yılında taraf olarak imza atmıştır ve her sene bu çerçevede raporlar sunmaktadır (Berktaş, 2003, s. 47-59).

Kadınların anlatısına da kuşkusuz ideoloji giriyor; sağ, sol, muhafazakâr, sosyalist, liberal vb. düşüncelerle birleşerek, hem farklı kadınlık deneyimleri ve bakışları hem de farklı

---

² O dönem sıkıyönetimin gölgesinde yapılan bu toplantılarda sıkıyönetimin sınırlandırmaları vardır; Tebellüğ Belgesi: Sıkıyönetim Komutanlığının 30.4.1981 gün ve Bas. Hal. İl.Ş.7130-22223-81/İd sayılı emirleri gereği 8 Mayıs 1981 günü saat 16.00-19.00 saatleri arasında yapmak istediğimiz Bilimsel Panel’e Milli Güvenlik Konseyi ve Sıkıyönetim Komutanlığı bildirimleri ile duyurulan yasaklama ve sınırlamalara uyulması için tertipleycilere özel önlemler alınması koşulları ile izin verildiği, ayrıca Panelde siyasi amaçlı konuşma ve beyanda bulunulmayacağı tarafıma tebliğ edildi-7.5.1981. (Osmanağaoğlu, 2015, s. 39-55).

çözüm önerileri ortaya çıkıyor. Kuşkusuz kadınlar dediğimizde homojen tek bir kitleden bahsetmiyoruz, ırk, etnik grup, toplumsal sınıf, eğitim düzeyi, yaşanılan yer (kent, kırsal, metropolitan) vb. dayalı olarak kadınların hayatları farklılık gösteriyor. Kadınların bu farklılığı dile getirmelerine imkân sağlayacak ortamların oluşturulması birbirlerinin de farkında olmalarına sebep oluyor. Türkiye’deki kadınların hikâyesini anlatırken anlatıcılar kadar anlatılanları dinleyecek olanlar da önemli. Bu nedenle anlatımlarda kimi anlatıyoruz, kim anlatıyor faslı ortaya çıkıyor. Farklı hayatları/yaşanmışlıkları ve farklı ideolojileri de olsa Türkiye’de kadınların çoğu zaman “kadın” ortak öznesinde buluşabildiğini de izliyoruz.

29 Şubat 2008’de *Birbirimize Sahip Çıkıyoruz* (2008) bildiriyle kadınlar internetten geniş katılımlı bir imza kampanyası başlatıyorlar:

“Hep Birlikte Özgür Oluncaya Kadar Birbirimize Sahip Çıkacağız “Yine okullar açılıyor, yine aynı görüntülere şahit oluyoruz: Bir grup kadın duvarın berisinde arkadaşlarının serbestçe girip çıktığı okula girememenin sıkıntısını; gencecik bir yaşta yetkili parmaklarca işaret edilmenin eziyetini; kalabalıklar içerisinde yalnız kalmanın hüznünü; eğitim, aş, iş gibi en temel insan haklarını kendisi için ulaşılmaz kılan sistemin utanç verici ağırlığını yaşıyor. Ve her şeyin ötesinde, daha belki yaşları yirmilere henüz varmış genç kadınlar bir özgürlük mücadelesinde ayakta kalmaya zorlanıyor. Kadın oldukları için, inandıkları gibi riyasız yaşamak istedikleri için, onlara yıllardır bu ırkçılığa varan ayırmacılığı yaşatanlar bilmeliler ki: Farklı inanç, düşünce ve yaşam pratiğinin içinden gelen kadınlar olarak biz onların yanındayız. Her gün bir kapıdan geçerken onları "olması gereken" kılıklara sokan ayırmacılığınızdan siz değil biz utanıyoruz! Peruk, şapka, kapüşon gibi totaliter laikliğin saçlarını dayatma hakkını kendinizde görmenizden siz değil biz hicap duyuyoruz! Önlerine sürdüğünüz "eğitim almak istediğim için suçluyum, bunu biliyor ve imzalıyorum" vesikalarını vicdanlarımız önünde biz reddediyoruz! Birimizin tutsak olduğu yerde hiçbirimiz özgür değiliz. Birimizin mahrum olduğu yerde hiçbirimiz sahip olduklarımızla mutlu değiliz. Birimizin hakaret gördüğü yerde hiçbirimiz itibar sahibi değiliz. Bu direnç ve özgürlük sınavında başörtülü-başörtüsüz kadınlar yan yana yürüyeceğiz. Ta ki hepimiz özgür oluncaya kadar....”

Birbirimize sahip çıkıyoruz!

Destek mesajlarınız ve imza için: birbirimizsahipcikiyoruz@gmail.com”

Söz konusu bildiri de özellikle ataerkil yapı hedef alınarak farklı görüşlerdeki kadınların ortak kadınlık istekleri yayınlanıyor:

“Biz her türlü ayrımcılığın ve adaletsizliğin karşısında olan kadınlar, ‘Kadının yeri kocasının dizinin dibi’ anlayışıyla bizleri yok sayan, ‘genel ahlak’ düzenlemesiyle ayrımcılık yapan, kadın özgürlüğüne sınırlar getirmek isteyen bir ‘er meydanı’ olarak devletin kadınlara yönelik her türlü yasağını ve baskısını reddediyoruz. Bizler, inançlı inançsız, örtünmeyen-örtünen, kadın hak ve özgürlükleri anlayışı içinde sen varsan ben yokum demeyen kadınlar olarak; başörtülü kadınların cahil, yobaz, fesat, takiyeci, fırsatçı, örümcek kafalı gibi sıfatlarla bir “İslami robot” imajıyla değerlendirilerek ırkçı yaklaşımlarla şiddete maruz bırakılmalarına karşı çıkıyoruz. Başörtüsüz kadınların; cinsel meta, teşhirci ya da bir tahrik mekanizması gibi cinsiyetçi yaklaşımlarla değerlendirilmesine karşı çıkıyoruz. Kadınlar arasında yaratılan uçurumların kadınların ezilmesini ve sömürülmesini kolaylaştırdığını biliyoruz. Ve kadınlara uygulanan baskıların üstesinden, ancak barış ortamında, hak ve özgürlüklerin uygulanmasıyla gelinebileceğini düşünüyoruz. Hannah Arendt’in “herhangi birini yok saymak, onu kendi varlığından şüphe duymaya yöneltir” sözünden yola çıkarak, biz kadınlar birbirimizden kuşku duymuyor, birbirimize sahip çıkıyoruz, çünkü biz kadınlar farkında olduklarımızla yan yanayız. Biz kadınlar birilerinin modernite, laiklik, cumhuriyet, din, gelenek, görenek, ahlak, namus ya da özgürlük adına denetlemesini istemiyoruz.”

Laik ve dindar kesim kadınlarını bir bildiri altında toplayan bu çalışma; Kadınlar Dünyası’nda N. Naciye ismiyle yayınlanan “*Erkekler Hakikaten Hürriyet-Perver midirler? Kadınlar Ne istiyor*” (sene 1913) ve yine Kadınlar Dünyası’nda yayınlanan “*Hürriyet İsteriz*” ve “*Kadınlar da Hürdür, İnsandır*” düşüncelerinin bir uzantısı olarak seneler sonra tekrar kadınlar insandır ve özgürdür diyorlar.

Osmanlı dönemine baktığımızda, İmparatorluk içinde bulunan farklı etnik gruplara ait kadınların da kendi aralarında örgütlenerek sorunlarını dile getirdiklerini görüyoruz. *Kürt Kadınları Teali Cemiyeti Nizamnamesi* 1919 yılında Kadınlar Dünyası matbaasında basılıyor. Hayganuş Mark’ın da anlatıldığı Lerna Ekmekçioğlu’nun *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı’dan*

Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar: 1862-1933 (2010) Aras Yayıncılık tarafından basılıyor. Bu yayınlara kadınların hem içinde buldukları etnik grubun erkeklerine hem de devlete kadın üzerindeki baskının kaldırılması yolunda isteklerde bulduklarını görüyoruz. Hayganuş Mark, Ermeni kadınlarına hitap eden bir yazısında şöyle sesleniyor: “Gurur duy, yalan söyleme, dilenme, çalış, dedikodu yapma, köleleşme, cesur ol-iyi ol, özenme, konuş, kadın ol-erkekleşme, idealin, olsun, uyuma, kendine saygı duy, yukarı bak, çirkinleşme” (Ekmekçioğlu, 2010).

Pazartesi Dergisi'ne, *Bu Yüzyılın Üç Enfüsü Şahsiyeti; Halide Edib, Nezihe Muhiddin, Sabiha Sertel* makalesini yazan Yaprak Zihnioğlu (2013), bu üç şahsiyetin ideolojik görüşleri birbirinden farklı da olsa, II. Meşrutiyet Dönemi'nde etkinliklerine başlamış, imparatorluk savaşı kaybedip Kurtuluş Savaşı başladığında, “Milli Müdafaa” hareketine katılmış, laik düzeni benimseyerek yeni rejimi desteklemiş ve kadınların tealisinde ortak davranmış ancak üçünün de Cumhuriyet rejimi tarafından dışlandığını yazmaktadır. Kadınların vatandaşlık haklarının tanınmasını ve onların erkeklerle beraber siyasi hayata bilfiil katılımını ve en önemlisi de kadınların kamusal alanda özgürce varolabilmesini istedikleri için destekledikleri Cumhuriyet rejiminin istediği kadın imajının dışına ve sürdürülmek istenen erkek egemen düzene karşı çıkmış oldular. Bu üç kadının bugün bizim yapmış veya yapmakta olduğumuz eylemlerin temellerini atmış olmaları açısından önemli olduklarını belirten Zihnioğlu, tarih yazarların kadını saklama ve unutturma eğilimleri nedeniyle bu kadınları geç tanıdığımızı da yazısına ekliyor. Nükhet Sirman, *Üç Kuşak Cumhuriyet Sergisi*'de mücadeleleri Türkiye'nin siyasi yaşamını etkilemiş bu üç kadının büyük boy portrelerini serimlerken Cumhuriyet rejiminin unuttuğu, dışladığı hatta karaladığı bu üç kadını tarihe nakşetmeyi amaçlamıştı. Cumhuriyet rejimi kadın haklarından yana söylemine rağmen, kadınları apolitik, pasif izleyiciler olarak tanımlamış ve kamu alanını kadınların dışlandığı erkek egemenliğindeki bir alan olarak kurmuştur. Bu kadınlar kamusal alanda kadınların aktif ve özgür olarak yer almasını, bir siyasi parti kurarak Meclis'de yer almasını istemişlerdi. Kadınların yerine erkeklerin gerekeni yapacağı düşüncesinde olan, kadınların yerinin öncelikle aile olduğunu - eğitim ve mesleğin kadının ailesine faydalı olması için istendiğini belirten sert bir zihniyetle karşılaştılar. Yaprak Zihnioğlu (2013) daha sonra yayınladığı *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadınlar Birliği* kitabında özellikle Nezihe Muhiddin'in 1923-1927 yılları arasında kapsayan siyasi alana kadını dâhil etmekle ilgili çalışmalarını ve çabalarını buna karşı çıkılmasının ve hatta Nezihe Muhiddin'in türlü iftiralarla nasıl yok edildiğini ve yaptıklarının tarih sahnesinden nasıl silinmek istendiğini anlatıyor. Kadınlar Birliği'nin Kadınlar Fırkası'na

dönüştürülerek seçimlere katılma isteği sonucu karalanarak susturuldu. Daha sonra 1930 ve 1935 yıllarında kadınlara seçme ve seçilme hakkı iktidar eliyle tanındı, bu tanınma ile birlikte kadınların çabalarının ve isteklerinin olmadığı ve siyasi hakların onlara bir lütuf olarak sunulduğu düşüncesi ortaya atıldı. Hâlbuki kadınlar seçme seçilme hakkının yasal olarak tanınmasından çok daha önceleri bu hakkı talep etmişler ve bu hak için mücadele vermişlerdir ve bu hak istekleri ve mücadeleleri erkek devlet yönetenleri tarafından reddedilmiştir. Bu nedendir ki bizler hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemindeki kadınların insandan ve vatandaştan sayılabilmek için verdikleri mücadeleyi çok sonraki yıllarda öğrenebildik.

Ayşe Durakbaşa, *Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm* kitabında, Halide Edip üzerinden Türk kadınlarının devrimin ve Cumhuriyet'in pasif alıcıları olmadıklarının yanısıra feminizmin Türk modernleşmesinde pek de makbul bir yeri olmadığını anlatıyor (Durakbaşa, 2021).

Cumhuriyet döneminin erkek egemen zihniyetinin kadınların yerinin evi-ailesi olduğu, kamusal alanda ancak erkeklerin yanında ve onlar istediği zaman onların istedikleri şekilde varolmaları gerektiği üzerine bir söylem kurguluyor. Osmanlı din üzerinden (şeriat kuralları) üzerinden kadını biçimlendirirken, Cumhuriyet'te kadını "ulusun anneleri" olarak varılmaya çalışıyor. Elif Ekin Akşit'in kitabı *Kızların Sessizliği* (2012) Kız Enstitüleri'nin kadınların ulusun anneleri olarak ev-aile içinde kalmalarının yollarından biri olarak kurulduğunu anlatıyor. Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti-Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar* (2012), kitabıyla; asrılık ve millilik arasında kalan bir cinsiyet rejiminin nasıl kurgulandığını/kurgulanmadığını anlatıyor bize. Devlet eliyle gerçekleştirilen aile odaklı modernleşmenin kadının cinsiyetçiliğini dışlamasını ve siyasetten dışlanmasını aktarıyor.

Sonuç

Hangi ideolojiye, inanca, fikre sahip, hangi dönemde yaşıyor olursa olsun kadınların tümü bedenlerini, fikirlerini, evlerini, eğitimlerini, siyasi duruşlarını, giyimlerini, namuslarını, hal ve hareket özgürlüklerini tek başına erkek tasallutundan, baskısından, düzenlemesinden kurtarmak ve toplumsal yapı içerisinde tartışıp, konuşarak kendileri kurgulamak istiyorlar. Osmanlı-Türk kadın mücadelesine baktığımızda bu kurguyu nasıl yapmak istediklerini anlatan birçok kadın söylemine rastlıyoruz.

Siyasi iktidarı belirleyen bir cinsellik değil, cinselliği belirleyen bir siyasi iktidar vardır; toplumun kuruluşuna denk düştüğü ölçüde, kadınlık ve erkeklik rolleriyle tanımlanmış, tabii olmaktan çıkarılıp sosyal bir olguya

dönüştürülmüş cinselliğin de kurucusu olan siyasi iktidar ve erkek toplumun kadın üzerindeki baskısı demek olan bir siyaset... İnsanlığı yasa değil, yasayı insanlar yaratır. Bu insanların bir kesimi de, temsilcileri oldukları kurallar sayesinde, diğerleri karşısında belirleyici konuma geçer. Belirleyiciler, dönemlere göre değişik adlar alabilir, ama sonuçta hepsinin her dönemde ortak bir adı vardır: Erkekler... Genel bir erkek hâkimiyeti, hiçbir toplumun gerçek anlamda demokratik sayılamayacağını düşündürtecek biçimde, bir ilk baskıyla ortaya çıkmış ve sürmüştü, dünyayı ve siyasi iktidarı kavramanın yolu, erkeklerin kadınlar karşısındaki keyfi-siyasi üstünlüğünü sorgulamaktan geçer (Akal, 1994, s. 19-26).

Toplumsal, ekonomik, siyasal haklar açısından cinsiyet eşitliği talebi kadınların erkeklerle benzer olma talebi değildir, insan olarak aynı koşullarda değerlendirilme talebidir. Cinsiyet olarak erkeklerden farklı ancak eşit değerlendirilmek ki zaten vatandaşlık dediğimiz yapı da bu tür bir eşitliği içeriyor olması zorunluluğunu taşır. Erkeğin değiştiren kadının ise içinde kendi rızası, eylemi, düşüncesi olmadan değiştirilen özne olduğu bir siyasi sistemin, bir siyasi iktidar olgusunun demokratik olamayacağını söyleyebiliriz. Toplumsal yapıdaki hiyerarşik güç ilişkilerini dikkate almayan kadınlık ve erkeklik ile ilgili bir düşüncenin/zihniyetin erkeklerin hiyerarşik üstünlüğünün kabulü anlamına gelebileceğini de gözden kaçırmamak gerekir.

Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluş ideologlarından Ziya Gökalp'in (2009) kadın ile ilgili görüşlerini anlatan kendi yazdığı şiir sözleri ile bitirelim: *Mektepli Hanım Kızların Marşı*. Bu satırlar Cumhuriyet döneminin “yeni kadın algısının” nasıl tezahür ettiğinin bir göstergesi/sembolü olarak ipucu vermektedir:

Biz küçücük yurt kızları/Dersimize çalışıyoruz/Bizim için büyük Tanrı/Ne buyurmuş alışırsınız.../Bizim yoktur kaftanımız/Elimizde iğnemiz var/İğneyledir hep cengimiz/Yaranızı kimler sarar/Kimdir her gün işten sonra/ Siz diken gömlek, mintan/Siz gidince uzaklara/Evinize kimdir bakan?/Siz atarken hasma bomba/Çiftenizi kimler kurdu?/Zahireyi omuzunda/Hudutlara kim götürdü?/İngiliz'den korkanlara/Kimdi ümit, iman saçan?/Kin güderek düşmanlara/Kimdi siyah bayrak açan?/Bizden de var çok gaziler:.../Kara Fatma, Kızıl Ayşe.../Biz de olduk çete, asker/Biz de girdik her ateşe.../Bizden de var alim, şair.../Her meslekte

çalışanlar/Fakat bize cennet evdir.../Ona feda bütün şanlar/Borcum, tehdit altındaysa/Kurtarmaktır vatani.../Fakat işim ondan sonra:/Olmaktır bir ev hanımı.../Ben de ilim öğrenirim/Fakat eve demem zindan/Ayrılamaz demiş pirim/Kadın evden, ev kadından/Cemiyet bir uzviyetse/Ailedir hücresi/Gönül tatlı bir cennetse/Eve bakar penceresi/Bu dünyada seviyecek/İki şey var: Yurtla, yuva.../Biz yuvayı şenletirsek/Cennet olur bu gök, ova/Ey Kardeşim! Sen de çalış/Sanatınla yurdu şenlet/Avrupa'ya git, fen alış/Aldığımı yurda ilet/Sen ileri gittin diye/Beni sakın sanma geri/Sen esirsen vazifeye/Ben de onun bir askeri/Hep çıkmışız bir beşikten/Bir mektepten ey Türkoğlu! /Senin kalbin has çelikten/Benimki de şefkat dolu...

Kaynakça

- Akal, C. B. (1994). *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*. Ankara: İmge Yayınları.
- Akşit, E. E. (2012). *Kızların Sessizliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atay, T. (2004, Güz). Erkeklik En Çok Erkeği Ezer. *Toplum ve Bilim*(101), s. 11-28.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Birbirimize Sahip Çıkıyoruz!* (2008, 09 26). Birbirimize Sahip Çıkıyoruz!: <http://birbirimizsahipcikiyoruz.blogspot.com/> adresinden alındı
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Davis, N. Y. (2016). *Cinsiyet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirdirek, A. (2016). *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi*. Ankara: Ayizi Kitap.
- Durakbaşı, A. (2021). *Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Ekmekçiöğlü, L. (2010). *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar*. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Erkilet, A. (2015). *Eleştirilikten Uyuma-Müslümanların Kamusal Alan Serüveni*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Erkol, Ç. G. (2018). İlet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye'deki Seyri. *Toplum ve Bilim*(145), s. 6-31.
- Gouge, O. d. (1996). Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45(1), s. 185-193. doi:10.1501/Hukfak_0000000676

- Gökalp, Z. (2009). *Küçük Mecmua II*. Ankara: Yeniden Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*. (2015). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları: <https://www.aile.gov.tr/ksgm/yayinlar/> adresinden alındı
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Osmanağaoğlu, H. (2015). *Feminizm Kitabı-Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler*. İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Özarlan, O. (2016). *Hovarda Alemi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sancar, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti-Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tokuroğlu, B. (1992). Adaletsiz Barış, Adaletsiz Eşitlik ve Adaletsiz Gelişme Olmaz. *Tezkire*(3), s. 55-67.
- Tuksal, H. Ş. (2001). *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. İstanbul: Kitabiyat Yayınevi.
- Türk, H. B. (2008). Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkan Olarak Pierre Bourdieu. *Toplum ve Bilim*, s. 119-147.
- Walby, S. (2016). Vatan Millet Kadınlar. A. G. Altınay içinde, *Kadın ve Ulus* (s. 35-63). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zihnioğlu, Y. (2013). *Kadınsız İnkılap*. İstanbul: Metis Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

When we consider the Ottoman Empire and the Republican Turkey, we observe that women were not left much space to express their voices or words based on their own demands. The fact that men dominate the decision-making mechanisms of the public sphere and politics presents us as an obstacle preventing women from thinking, speaking and acting freely. When we reconstruct the social structure/state without questioning the patriarchal hierarchy and patriarchal values, it is inevitable that women will be excluded as constructors, regardless of the form of government. For this reason, although the regime and institutions have changed during the transition from the Ottoman Empire to the Republic, patriarchal values and patriarchal hierarchy remain the same. Men continue to exist as the constructing subject and women as the structured object. Femininity and masculinities are formed by both political and cultural codes. Since the power to shape politics and culture is in the hands of men, women have to make decisions about how their bodies and femininity will be through men's approval. Women want to have a say in the design of society, culture and politics. The male potency opposed the women's desire to have a say and to exist in the public arena with their words and actions. The struggles of the women of both the Ottoman and Republican periods begin from this point. Women want both to be citizens, to become subjects, to be decision makers, and eventually to be at liberty. When we consider the women's movement and its work in Turkey, we realize that the history is explained incompletely, the struggles of women to gain their rights are ignored, and they are disguised. Noticing this long-hidden struggle of women and their desires also refutes the claim that women are silently waiting for their rights to be given to them without doing anything.

There is a reciprocity in the creation of the patterns of femininity and masculinity (the concept of "gender" expresses this); we have to deal with the power fields of women and men and their objections to each other's power fields together. Therefore, one dimension of research on women/femininity should be male/masculinity studies.

When the Republic is declared by creating a nation-state form, the basic point is to be a "citizen". Citizenship in terms of gender means that women and men have the same rights, the same opportunities, the same justice, and the same moral forms. Men and women are different but equivalent; they should be treated as equals. When the woman is accepted as the complement of the man, the woman remains incomplete as a citizen. We can say that questioning the power inequality between men and women and removing the sexual hierarchy will ensure the equality of men and women in the citizenship concept of the Republic. When Nezihe Muhiddin and her friends declared that they wanted to be a parliamentarian by founding the Women's People Party (Kadınlar Halk Fırkası), women did not yet have the right to vote and be elected. Since they were involved in

politics by founding a political party, they also demanded the right to vote and be elected. In the 1980s, when women set out with the desire to become citizens and take part in the public sphere, they were unaware of the struggles and writings of their fellows in the past. With the uncovering of the forgotten women's history, the historical struggle of women for their rights has been articulated. Women realized that the ideological ground they were on before was also a male power ground. Being able to have power as a woman speaker depended on their setting out to be equivalent to men in the common denominator of "women". Therefore, in the 1980s, women of different ideologies presented and signed joint declarations that did not discriminate. The women's organizations in literary circles revealed that the history of women's literature is also ignored. The women of both the Ottoman Empire and the Republic wrote down the world they saw and evaluated with their own eyes.

The 1990s was a period when women came together and started to understand each other and to discuss over feminism and their own experiences. The discussion of male violence, oppression, and the changeability of gender roles began to be made from a female perspective above all major narratives/ideologies. The 2000s were the years when it was revealed that women were not accepted as equal citizens and that they were subjected to violence, especially in the family. Through public institutions and organizations, the state took action to take precautions by declaring violence against women. Researches and reports published by the Ministry of Family and Social Policies and the General Directorate on the Status of Women revealed the positive and negative aspects of women's positions in the public sphere and within the family.

We can change and redefine all existing social and historical formations within the framework of new projects in an environment where we provide the necessary tools and opportunities for everyone to have a voice. For example, we can reproduce the family, the meaning of being a parent, gender role stereotypes, sexuality, honour, and human rights, in new and different fields. It is important to recognize that power must be something that is produced collectively. Any power that is not produced jointly will lead to ignorance, injustice and domination. The same is true for male power, which is not shared with women.

The fact that the discourse of equality, freedom, fraternity excludes women in the French Revolution, is an important indicator of preserving the hierarchy between gender, that the fraternity of the nation-state keeps women out of the public sphere and does not recognize the right to vote by maintaining the patriarchal tradition that has been going on for years. The acceptance of the existence of women in the family was also the acceptance of the natural right of men to establish authority over women. Women were not parties to the social contract. We observe that the right of women to be educated is accepted in terms of the education of the nation's "sons" and the health of

the family. However, it was also thought that the educated woman's claim to her own rights could harm the unity of the family and the nation. The idea that educated women could contribute to the society as moral and knowledgeable members of the nation was also the basic principle of the Ottoman and Republican eras. When educated women began to write and to claim rights in the political, economic and social fields, it was mentioned that the unity and integrity of the nation would deteriorate and the family institution would be damaged. Women were required to be educated as "mothers of the nation," but it was up to men to decide how educated women could take their place in the public sphere – outside the family. A woman could not be freed from her body or her actions that reflected her thoughts. The woman was a problem that inheritance of the Ottomans to the Republic. A kind of state feminism emerged outside the wishes and demands of women in the Republican era. The paternal state would regulate women's domains; the most important example of this was Nezihe Muhiddin and the Women's People Party. The fact that a woman is an autonomous human being was accepted neither in the Ottoman Empire nor in the Republic. Women could enter the public sphere within the framework of the control of state policies. The new "woman of the Republic" had to be a being who had to sacrifice her existence for the existence of man, family, nation, living for others, limiting what she wanted to do for herself. Innovations in education and law, in particular, have provided women with an area of freedom and paved the way for them to struggle for their desire to express themselves and to appear in the public sphere. However, no change has been achieved in the distinction between public and private spheres, which are the dominance areas of women and men. Ottoman women's right to education and work should be expanded, the right to vote, and male intervention in women's body and clothing should be limited. Realizing that the promise of freedom and equality that emerged with the proclamation of the Constitutional Monarchy, similar to the French Revolution, does not include women, they express their complaints about this issue in the articles in the magazines. Muslim Ottoman feminists are starting to discuss the discriminatory practices of Islam on women. The women of the Republican era continue these discussions and fight for their rights. The history of women's struggle for their rights is wanted to be forgotten. When we look at the women's movement and its work in Turkey, we realize that the history is incompletely explained, the struggles of women to gain their rights are ignored/ignored and covered up. Therefore, it is necessary to carefully re-read who the authors of history are and who are the makers of history, because social and historical change does not happen by itself, there is someone who changes it and transforms it.